

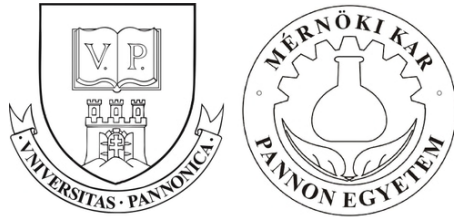
Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Folyamatirányítási rendszerek
gyakori mintázat keresés és
folyamatbányászat alapú elemzése**

Bántay László

Pannon Egyetem
Vegyészmérnöki- és Anyagtudományok
Doktori Iskola

Témavezetők
Dr. Abonyi János

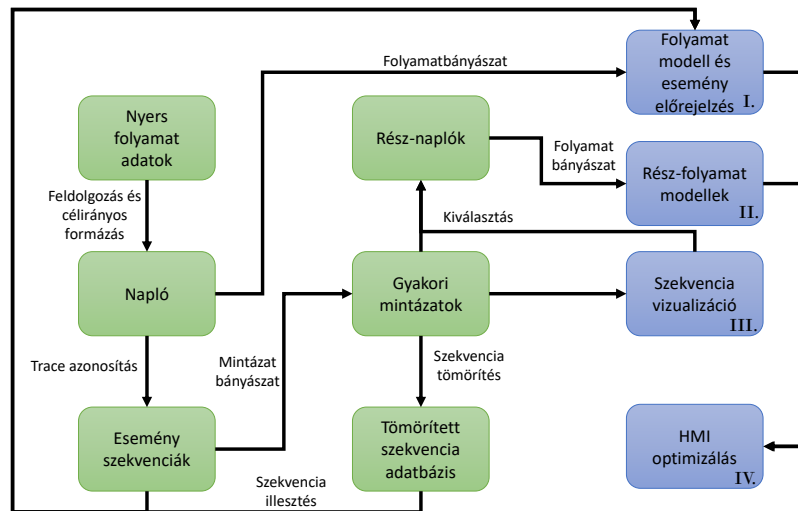

Folyamatmérnök Intézeti Tanszék
Veszprém
2025

1. Bevezetés és a dolgozat célja

Kutatásom az ipari irányítási rendszerek folyamataihoz kapcsolódó események elemzését és modellezését támogató adat- és folyamattudományi eszközök feltérképezésére irányult. Az Ipar 4.0 szemlélet megjelenése felértékelte a tárolt adatok jelentőségét a folyamatok mélyebb megismerésének igénye miatt. A folytonos adatok kezelésével kapcsolatban gazdag irodalom áll rendelkezésre, azonban a diszkrét adatok folyamatbányászat alapú elemzése és modellezése még tartalmaz kiaknázatlan lehetőségeket. Munkám célja a meglévő technikák feltérképezése mellett új, ipari napló fájlok feldolgozását támogató eszközök kifejlesztése volt, fókuszban a hibajelek és vészjelzések kezelésével.

1. ábra. A disszertáció felépítése. A folyamatbányászat alapja a tárolt nyers adatok, amiket szabványos formátumra kell hozni. Ez a szabványos formátum lehetővé teszi folyamatmodellek és esemény mintázatok feltárását, támogatva egy esemény előrejelző rendszer megalkotását. A gyakori esemény mintázatok al-folyamat modellek létrehozására is felhasználhatóak, a megfelelő mintázatok kiválasztását támogathatja azok hálózatszerű ábrázolása. A felsorolt technikák együttesen egy gépi tanulás alapú ember-gép interfész optimalizáló eszköztárat alkotnak.

Az ipari adatok gyűjtése és tárolása egyszerűvé és olcsóvá vált a huszadik század elején, ami a számítási sebesség exponenciális emelkedésével együtt áttörést okozott a folyamatbányászat területén. A folyamatbányászat bemeneti feltétele egy megfelelő formátumú napló fájl, ami rendelkezik a tárolt adatokkal kapcsolatos minden lényeges információval. A kötelező tulajdonságok mellett (esemény azonosító, időbélyeg, eset azonosító) az adatok gazdagíthatóak (erőforrás, szerkezeti szerep, költség, stb.), ezáltal célzott vagy hierarchikus folyamatbányászattal specifikus *folyamatmodellek* válnak elérhetővé. Egy megfelelő formátumú napló fájl további előnyöket hordoz magában, például gyakori mintázatok nyehetőek ki belőle amikkel *előrejelezhetünk eseményeket*. A gyakori szekvenciákat tömörített adatbázisba mentjük, majd az aktuális eseményláncokból alkotott szekvenciákat szekvencia illesztéssel összehasonlítjuk ezzel az adatbázissal létrehozva egy valószínűségi előrejelzést.

Az ipari naplófájlok egyik problémája a párhuzamosan futó folyamatok ugyanazon naplóba rögzítése, ami hibás és nehezen értelmezhető folyamat modelleket eredményezhet. Feltételezve, hogy az egyes folyamatok tipikus eseménycsoportokból állnak, gyakori szekvencia kereső technikákkal azonosíthatóak a rész-folyamatok rész-naplói, támogatva a *rész-folyamat modellek* előállítását. Az ilyen jellegű napló particionálási feladatoknál a megfelelő gyakori mintázatok kiválasztása okoz kihívást. Nagyméretű naplóknál hatalmas mennyiségű mintázat adódhat, amit nehéz értelmezni. Ennek kezelésére léteznek gyakori szekvencia utókezelési módszerek, az egyik lehetőség a vizualizáció. A szekvenciákat egy hálózat elemeiként értelmezve létrehozható egy információgazdag ábrázolás. A kifejlesztett módszerrel a rész-napló generálás mintázat választó lépése gyorsabb és egyszerűbb.

A rész-log alapú célzott folyamat feltárások mellett a kapott modellek hasznosak lehetnek kettes és hármas szintű ember-gép interfész (*HMI*) felületek fejlesztéséhez. Ezek a felületek jellemzően a

---

P&I diagrammok alapján kerülnek megrajzolásra, ami megfelelő az egyes szintű képernyőkhöz, de a magasabb szintűekhez más megközelítés szükséges. A dolgozók munkavégzésének támogatására, ami ember-központú HMI-k fejlesztését jelenti, a folyamat szemléletű elrendezések nyújthatnak megoldást. A folyamatbányászat eredményeit hálózatelmélettel kombinálva azonosíthatóvá válnak az egy művelethez tartozó beavatkozók, amiket egy képernyőre kell helyezni.

2. Felhasznált módszerek és eszközök

Kutatásom során, átfogó irodalmi áttekintésre támaszkodva összegyűjtöttem a létező adat- és folyamatbányászati technikákat, azonosítva hiányosságaikat DCS (distributed control system) adatokon végzett ipari folyamatvizelésekben alkalmazásuk során. A felmerülő hiányosságok kezelésére új folyamat elemzési eszközök kerültek kidolgozásra:

- egy célzott napló átalakítási módszer a naplók standard formátumra hozása érdekében,
- egy szekvencia illesztés-alapú esemény előrejelző eljárás,
- egy gyakori szekvencia keresésen alapuló napló fájl partícionálási megoldás,
- egy hasonlóság- és hálózat elmélet-alapú szekvencia ábrázolási módszer,
- és egy gépi tanlással támogatott HMI optimalizáló eljárás.

A napló adatok két forrásból származtak:

- DCS adatok a MOL százhalombattai finomítójának különböző egységeiből,
- és kattintási adatok egy publikus adattárból.

Az adatfeldolgozási és elemzési lépések részben ProM-ban zajlottak. Annak érdekében, hogy a kifejlesztett megoldások rugalmasan alkalmazhatóak legyenek bármilyen forrásadatra, a keretrendszer Python alapokra lett helyezve. A Python környezet széles körben biztosít megoldásokat, napló átalakítást XES (eXtensible Event Stream) formátumra, az SPMF könyvtár segítségével gyakori mintázatok keresését, a pm4py folyamatbányászati eszköztárat, és más könyvtárakat vizualizációs feladatokhoz (graphviz, networkx). A kifejlesztett módszertan és Python csomag az adatforrástól függetlenül felhasználható diszkrét adatok elemzéséhez.

---

3. Tézisek

Tézis I.

Bizonyítottam, hogy célirányos trace azonosítással és napló formázással a folyamatbányászat alkalmas eszköz ipari folyamatok elemzésére, feltárására és előrejelzésére. [1,2]

Az ipari folyamatok elemzése információ kinyerés a tárolt kapcsolódó eseményekből. A kapcsolódó események trace-eket alkotnak a naplóban. Ezen trace-ek meghatározása alapvető fontosságú az ipari folyamatok feltárásában. Mindazonáltal, ez nem egy triviális feladat, mivel a naplózott adatok rendszerint nincsenek címkézve ilyen szempontból. Vannak bizonyos technikák az események csoportosítására; az egyik módszer egy minimum időablak meghatározása két esemény között. A napló struktúrálása és címkézése is elkerülhetetlen. A megfelelő adat címkézés célirányos és hierarchikus folyamatbányászatot tesz lehetővé, így a folyamatok minden aspektusa értelmezhetővé válik. Alarm menedzsmentben az alarm-ok, az operátori beavatkozások, és a return-to-normal események együtt és külön is kiértékelhetőek, ugyanannak a folyamatnak a különböző rétegeit feltárva.

Egy jól megtervezett napló lehetővé teszi gyakori szekvenciák kinyerését, amik hasznos információt nyújtanak a folyamatok előrehaladásáról. A leggyakoribb esemény láncok tömörített szekvencia adatbázisba gyűjtésével és azok összehasonlításával az aktuális eseménysorral, a legvalószínűbb bekövetkező események előrejelezhetővé válnak.

A kifejlesztett trace azonosítási és napló szerkezet definiáló módszer egy hidrogén-fluorid alkiláló üzem alarm menedzsment racionalizáló projekt során került alkalmazásra. Azonosítottam a kulcs eseményeket és különböző naplókat állítottam elő a különböző célú folyamat elemzési feladatokhoz. A kapott naplók folyamatbányász eszközökkel kerültek feldolgozásra. A projekt bebizonyította, hogy a folyamatbányászat eszköztárával az alarmok racionalizálhatóak; ezáltal az operátorok munkája biztonságosabb és hatékonyabb lesz, valamint a munkaterhelés is csökkenthető. A szekvencia kompresszió és illesztő eljárás egy késleltetett kocszoló üzem valós adataival került alkalmazásra, alkalmazási korlátainak meghatározása mellett. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a módszer nagyon hatékonyan gyűjti a gyakori mintázatokat, ami a szekvencia illesztéssel kiegészítve képes másodpercek alatt felismerni egy működési állapotot mindössze néhány tipikus alarm után és összehasonlítani azt a meglévő historikus mintázatokkal; így könnyedén nyerhetőek ki nagy valószínűségű előrejelzések.

Tézis II.

Kifejlesztettem egy gyakori szekvencia alapú napló partícionáló módszert az egyazon naplóban tárolt részfolyamatok specifikus modelljeinek előállítására érdekében. [3]

A javasolt módszer egyszerre szűri ki a felesleges eseményeket és hozza létre a rész-naplókat, kombinálva a gyakori mintázat keresést és a hagyományos process cube műveleteket. Az eredeti naplón gyakori elemhalmaz és szekvencia keresést végeztem, a kapott elemhalmazok és szekvenciák képezték a napló partícionálás alapját. Amennyiben a napló szerkezete megfelelő (Tézis I.), hierarchikus partícionálás is lehetővé válik.

A módszert egy ipari hidrogén-fluorid alkiláló üzem esemény naplóján alkalmaztam. A kapott modelleket a javasolt mérőszámok alapján értékeltem. Az eredmények igazolták a módszer hatékonyságát az események folyamat szemléletű csoportosítása terén, amivel célzott folyamat elemzés válik lehetővé kezelve a tárolt párhuzamos folyamatok problematikáját.

- Előnyök
  - A szekvencia kereső és folyamatbányász algoritmusok ugyanazt a bemeneti adatforrást igénylik, így nincsen szükség a napló további feldolgozására.
  - A módszer számítási kapacitás szempontjából kevésbé erőforrás igényes, mivel jelentősen csökkent méretű naplókat dolgoz fel.
  - Az előzetes ismeretek segíthetik a releváns gyakori szekvenciák azonosítását, egyszerűsítve az iteratív munkavégzést.
  - A meghatározott mérőszámok lehetővé teszik az eredmények objektív értékelését. A kiértékelési lépés elősegíti a módszer automatizálását.

-
- Követelmények - Megkötések
    - Ugyan a módszer mintázat kereső eszközt igényel, ez nem probléma, mivel széles körben elérhetőek open-source eszközök.
    - Valamennyi rendszer ismeret szükséges a megfelelő mintázat kereső algoritmus kiválasztásához. Ezzel kapcsolatban ajánlások kerültek megfogalmazásra.
    - A folyamat előzetes ismerete megkerülhetetlen. Hasonlóan a *Knowledge Discovery Databases* (KDD) folyamat modellhez, a módszer iteratív és interaktív karaktere könnyít ezen a problémán.

Tézis III.

Kifejlesztettem egy hálózat-alapú gyakori szekvencia ábrázoló módszert (NBVFS) ami támogatja az eseményláncok gyors megértését. [4]

A kifejlesztett módszer az esemény szekvenciákat ego-hálózatokká alakítja, amelyek a hálózat középpontjába helyezett közös kiindulási eseménnyel rendelkező szekvenciákból állnak. Mivel a különböző szekvenciák különböző esemény bővüléssel rendelkeznek, az elágazások fa struktúrárt eredményeznek. A módszer kulcsa, hogy miként helyezzük el a hálózat csomópontjait (az n -hosszúságú szekvenciákat). A szekvenciák hosszát, frekvenciáját (*support*), és a különböző eseményláncok közötti hasonlóságot használtam. Három vizualizációs eljárás került kidolgozásra:

- **NBVFS-WN (Network-Based Visualization of Frequent Sequences - Weighted Network):** ez a módszer egy konfidencia-alapú mátrixot és a szekvenciák számított mérőszámait használja. Eredménye egy súlyozott hálózat, amiben azon szekvenciák szerepelnek, amelyek egymás bővítései. A súlyérték az átmenetek konfidenciája. Ez a fajta vizualizáció elősegíti az egyes esemény előfordulások feltételeit és következményeit.
- **NBVFS-CM (Network-Based Visualization of Frequent Sequences - Confidence-based MDS projection):** ez a módszer hasonlóság számításán alapul, az átmenetek konfidencia értékeit felhasználva a hasonlóság mértékének megállapításához. A szomszédsági mátrixot a nem direktben kapcsolódó szekvenciák hasonlóság értékeivel gazdagíthatjuk, tranzitív távolság kalkuláció alkalmazásával. A csomópontok pozícióját Multidimensional scaling (MDS) segítségével határozhatjuk meg, minél hasonlóbb két szekvencia, annál közelebb kerülnek a hálózaton belül. Ez a típusú vizualizáció több információval szolgál a szekvenciák kapcsolatáról.
- **NBVFS-TM (Network-Based Visualization of Frequent Sequences - Transaction-based MDS projection):** a csomópontok ebben esetben is MDS segítségével számítnak, a különbség a hasonlóság számításban van az NBVFS-CM módszerhez képest. Itt a hasonlóság alapja a közös támogató tranzakciók száma. Ez a megközelítés közelebb áll a folyamatbányászathoz, mivel a tranzakciók megfeleltethetőek a trace-eknek, így visszajelzést kaphatunk a bányászati folyamatról.

Az idősor jellegű adatbázisok hálózat jellegű ábrázolása sok területen alkalmazható. A bemutatott eljárás egy célzott elemző eszköz az eseményszekvenciák vizualizációja által esemény adatbázisokból történő hasznos tudás kinyerésére. Interaktív jellege által alkalmas iteratív adat-elemző feladatokra, például lehetővé teszi a gyakori szekvencia kereső algoritmusok paraméter hangolását. A javasolt megjelenítési módszer a fontos eseményláncok gyors felismerését biztosítja azok legfontosabb paramétereivel - támogatottság és konfidencia - együtt. Az ilyen jellegű információ értelmezés az információ feldolgozási eljárások támogatása mellett felgyorsíthatja a gépi tanulási algoritmusok paraméterezését is. Ezekon kívül validálhat trace generálási szabályokat folyamatbányászati tevékenységek során, működését az adott feladat függvényében kell személyre szabni.

Tézis IV.

Javaslatot tettem egy gépi tanuláson alapuló ember-központú és folyamat-tudatos HMI képernyő fejlesztési módszerre. [5]

A kifejlesztett módszer az ISA 101 szabvány *Navigation and Layout* elvének alkalmazását támogatja, egészen pontosan a *grouping related elements together* megközelítést. A szóban forgó iteratív eljárás a megfelelő gyakori mintázat- és folyamatbányászati technikák kombinációját alkalmazza. A javasolt HMI képernyők a P&I diagrammok, a tipikus esemény/alarm szekvenciákat alkalmazó folyamat deviancia modellek, valamint a jellemző operátori beavatkozásokból előállított folyamatirányítási modellek kombinált értelmezésén alapulnak.

Egy hidrogén-fluorid alkiláló üzem alarmjai, operátori beavatkozásai és képernyőn végzett akciói kerültek elemzésre. A napló a tárolt események gyakori szekvenciáinak keresésével került partíciónálásra. A folyamatok modelljeinek felderítése folyamatbányászati eszközökkel történt. A tipikus folyamatok hálózat szerű ábrázolása lehetővé tette a munkafolyamatok számának és az azokat tartalmazó képernyők számának összehasonlítását. A HMI képernyők meglévő felépítése és a kapott modellek alapján javaslatot tettem egy magasabb rendű képernyő felépítésre.

Annak ellenére, hogy nem állt rendelkezésre a rendszerre vonatkozó széleskörű ismeret, a módszer hatékonyan bizonyult. Mindazonáltal manuális munkára is szükség van a képernyők validálásához, ami szubjektív döntésekhez vezethet. A módszer továbbfejleszthető objektív teljesítmény mutatók definiálásával, amik támogatják a minimalizációs probléma megoldását.

4. Az eredmények jövőbeli alkalmazási lehetőségei

Ugyan a kifejlesztett módszereket sikeresen alkalmaztam alarm és folyamat elemzési feladatokban, függetlenül az adatforrástól más kutatási területeken - például EDU-miningban - is alkalmazhatóak, valamint adottak potenciális fejlesztési irányok.

Az aktuális folyamatadatok összehasonlítása előzőleg meghatározott eseménysorokkal lehetővé teszi egy részben vagy teljesen automatizált HAZOP elemző eszköz kifejlesztését. A kapott folyamat mintázatok referencia modellel történő összehasonlításával az operátorok munkája minősíthető, ami elősegítheti az Operator Training System (OTS) fejlesztését.

Egy másik fejlesztési irány lehet a gépi tanulás integrálása SCADA rendszerekbe, ami az iparban egy aktuális topik ahogy egyre több megoldás veszi igénybe a mesterséges intelligencia segítségét. A javasolt módszertan képes feldolgozni a megszerzett adatokat és mintázatokat találni azon eseményláncok között amik hibákhoz vagy bizonyos operátori beavatkozásokhoz vezetnek. A gépi tanulás alkalmazása lehetővé teszi az ipari irányítási rendszerek dinamikus és adaptív fejlesztését.

A trend chart-ok témaköre is érdekes lehet. Gépi tanulással támogatott megoldások segítségével folyamatváltozók összefüggéseit nyerhetjük ki a historikus adatokból, képessé téve a rendszert bizonyos predikciókra. Például, amennyiben az operátor előhív egy trend chart-ot, egy intelligens rendszer javaslatot tehet más trend chart-ok előhívására is, amelyek hasznosak lehetnek az adott munkafolyamathoz.

Publikációk

1. L. Bántay, G. Dörgő, F. Tandari and J. Abonyi, „Simultaneous Process Mining of Process Events and Operator Actions for Alarm Management”, *Complexity, Frontiers in Data-Driven Methods for Understanding, Prediction, and Control of Complex Systems*, Vol. 2022, 2022.
2. L. Bántay and J. Abonyi, „Frequent pattern mining-based log file partition for process mining”, *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, Vol 123., Part A, 2023.
3. L. Bántay, N. Sas, G. Dörgő and J. Abonyi, „Sequence Compression and Alignment-Based Process Alarm Prediction”, *Industrial & Engineering Chemistry Research*, Vol. 62(27), 10577-10586, 2023.
4. L. Bántay and J. Abonyi, „Machine Learning-Supported Designing of Human–Machine Interfaces”, *Applied Sciences, New Insights into Human-Computer Interaction*, Vol. 14(4), 2024.
5. L. Bántay and J. Abonyi, „Network-based visualisation of frequent sequences”, *PLOS ONE*, Vol. 19(5), 2024.